

ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 1/2021

Σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της τηλεργασίας

Σε συνέχεια της απόφασης 05/2020, με την οποία εκδόθηκαν Κατευθυντήριες Γραμμές αναφορικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του κορωνοϊού COVID-19, των Κατευθυντήριων Γραμμών 2/2020 για τη λήψη μέτρων ασφάλειας στο πλαίσιο της τηλεργασίας και της Οδηγίας 115/2001 για την προστασία των προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων, λαμβάνοντας υπόψη την ένταση και την έκταση που έχει λάβει η εξ αποστάσεως παροχή εργασίας, προεχόντως λόγω της επιδημίας που οφείλεται στην COVID-19, και τους κινδύνους που ελλοχεύουν μέσω της χρήσης τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ) για τα δικαιώματα των εμπλεκόμενων σ' αυτήν προσώπων και την ασφάλεια των υποδομών και υπηρεσιών που χρησιμοποιούνται, η Αρχή **με την απόφαση 32/2021**, στο πλαίσιο της ενημέρωσης από την Αρχή των υποκειμένων των δεδομένων καθώς και των υπευθύνων επεξεργασίας και των εκτελούντων την επεξεργασία, εκδίδει τις ακόλουθες Κατευθυντήριες Γραμμές ειδικά για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που πραγματοποιείται κατά την παροχή εργασίας εξ αποστάσεως, ανεξαρτήτως μορφής και είδους απασχόλησης, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα, με σκοπό να εξειδικευθούν αφενός οι κίνδυνοι, οι κανόνες, οι εγγυήσεις και τα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων και αφετέρου οι υποχρεώσεις των δημοσίων αρχών και ιδιωτικών φορέων, ως υπευθύνων επεξεργασίας, σε συμμόρφωση προς το θεσμικό πλαίσιο προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα:

1. Η τηλεργασία συνιστά μορφή οργάνωσης ή/και εκτέλεσης εργασίας στο πλαίσιο σύμβασης ή σχέσης εργασίας ή υπηρεσιακής σχέσης με το Δημόσιο με τη χρήση ΤΠΕ, που παρέχεται εκτός των εγκαταστάσεων του οργανισμού ή της επιχείρησης¹. Επιπλέον, όσον αφορά το δημόσιο τομέα η εργασία εξ αποστάσεως είναι δυνατόν να παρέχεται οικειοθελώς σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 1 και 2 του ν. 4807/2021, είτε να επιβληθεί για επιτακτικούς λόγους δημοσίου συμφέροντος (βλ. απόφαση 05/2020), σύμφωνα με την παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου. Εξάλλου, σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 2 και 3 του ν. 3846/2010, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 67 του ν. 4808/2021, η τηλεργασία στον ιδιωτικό τομέα αποτελεί αντικείμενο συμφωνίας μεταξύ εργοδότη και εργαζομένου και κατ' εξαίρεση σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να αποφασίζεται από τον εργοδότη ή να ζητείται από τον εργαζόμενο χωρίς να υπάρχει σχετική συμφωνία.

Ο υπεύθυνος επεξεργασίας, κατ' εφαρμογή των αρχών του άρθρου 5 παρ. 1 στοιχ. α' - γ' σε συνδυασμό με την αιτιολογική σκέψη 39 ΓΚΠΔ, και προ της έναρξης της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, οφείλει να ενημερώνει τον απασχολούμενο, με τρόπο διαφανή, όχι μόνο για τους όρους εκτέλεσης, αλλά και για τα οφέλη και τους κινδύνους της τηλεργασίας και, επιπλέον, να διασφαλίζει ότι τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που τυγχάνουν επεξεργασίας περιορίζονται μόνο

¹. Στον νόμο 4807/2021 ορίζεται ως τηλεργασία "η μορφή οργάνωσης και εκτέλεσης εργασίας στο πλαίσιο της οποίας ο μόνιμος δημόσιος υπάλληλος ή ο υπάλληλος που απασχολείται με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου ή ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα, συμπεριλαμβανομένων των απασχολούμενων με σύμβαση έμμισθης εντολής, εκτελεί τα καθήκοντά του χρησιμοποιώντας τις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνίας, εξ αποστάσεως» (άρθρο 3 στοιχ. α'). Αντίστοιχα, στο άρθρο 67 παρ. 1 του νόμου 4808/2021 παρέχεται ο ακόλουθος ορισμός: «1. Τηλεργασία είναι η εξ αποστάσεως παροχή της εξαρτημένης εργασίας του εργαζομένου και με τη χρήση της τεχνολογίας, δυνάμει της σύμβασης εργασίας πλήρους, μερικής, εκ περιτροπής ή άλλης μορφής απασχόλησης, η οποία θα μπορούσε να παρασχεθεί και από τις εγκαταστάσεις του εργοδότη». Στο άρθρο 2 της σχετικής Ευρωπαϊκής Συμφωνίας Πλαίσιο, η τηλεργασία ορίζεται ως «μια μορφή οργάνωσης ή/και εκτέλεσης εργασίας, στο πλαίσιο σύμβασης ή σχέσης εργασίας, με τη χρήση τεχνολογιών της πληροφορίας, η οποία, ενώ θα μπορούσε να παρέχεται στις εγκαταστάσεις του εργοδότη, παρέχεται αντ' αυτού σε σταθερή βάση, εκτός των εγκαταστάσεων αυτών κατά τακτικό (συστηματικό) τρόπο». Πάντως σε όλες τις περιπτώσεις, οι ορισμοί τηλεργασίας που συναντώνται συγκλίνουν στα ακόλουθα δύο χαρακτηριστικά: α) την παροχή εργασίας, συνολικά ή εν μέρει, σε τόπο διαφορετικό από τις εγκαταστάσεις της επιχείρησης/οργανισμού και β) την εκτέλεση των συγκεκριμένων εργασιακών καθηκόντων απαραίτητως με τη χρήση ηλεκτρονικών συσκευών.

σε όσα είναι αναγκαία για τον σκοπό επεξεργασίας και διατηρούνται για το χρονικό διάστημα που απαιτείται κατά περίπτωση για την επίτευξη αυτού.

2. Σε κάθε περίπτωση, η οργάνωση του τρόπου απασχόλησης εξ αποστάσεως από οποιαδήποτε αιτία, ιδίως στο πλαίσιο της σχέσης εργασίας στον ιδιωτικό τομέα λόγω της ανισότητας απασχολούμενου και εργοδότη, δεν πρέπει να οδηγεί σε ανισότητες και διακρίσεις (μισθολογικές, ευκαιρίες επαγγελματικής ανέλιξης, συμμετοχή σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης) και να θίγει εργασιακά, ασφαλιστικά και κοινωνικά δικαιώματα των απασχολούμενων, ούτε περαιτέρω να οδηγεί σε αυτοματοποιημένη ατομική λήψη αποφάσεων, περιλαμβανομένης της κατάρτισης προφίλ των απασχολούμενων εξ αποστάσεως κατά παράβαση της διάταξης του άρθρου 22 του ΓΚΠΔ, σε ευθεία προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα, σύμφωνα με την Οδηγία 115/2001 της Αρχής².

3. Ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να έχει συμμορφωθεί προς τις απαιτήσεις του ΓΚΠΔ και της οικείας εθνικής νομοθεσίας για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προ της επεξεργασίας αυτών, δια της λήψης των απαιτούμενων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων (βλ. για τους φορείς που υπάγονται στις διατάξεις του νόμου 4807/2021 κατ' άρθρο 3 στοιχ. γ', ιδίως, τις σχετικές προβλέψεις των άρθρων 5 στοιχ. γ' και δ' και 6 του νόμου αυτού), από τα οποία εξάλλου αποδεικνύεται και η συμμόρφωση του (π.χ. κατάρτιση και εφαρμογή πολιτικών και διαδικασιών). Η υποχρέωση ικανοποίησης των δικαιωμάτων που ασκούνται από τα υποκείμενα των δεδομένων, διατηρείται ακέραιη κατά την εκτέλεση της εργασίας από απόσταση (βλ. σημ. 3 απόφασης 5/2020 της Αρχής). Επιπλέον, ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να προσαρμόζεται διαρκώς στις νέες συνθήκες που δημιουργούνται κατά την οργάνωση της εργασίας από απόσταση (π.χ. λόγω των έκτακτων συνθηκών που προκαλούνται από την πανδημία του κορωνοϊού) και να αποδεικνύει τη συμμόρφωση του στο πλαίσιο της αρχής της λογοδοσίας κατά το άρθρο 5 παρ. 2 του ΓΚΠΔ, δια της λήψης, ιδίως, σειράς τεχνικών και οργανωτικών

² Βλ. Οδηγία 115/2001 σημ. 7, σελ. 12, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα της Αρχής.

μέτρων, κατ' εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 24 και της αιτιολογικής σκέψης 74 του ΓΚΠΔ, όπως παρατίθενται κατωτέρω (υπό σημείο 13). Επισημαίνεται, τέλος, ως προς τις τυχόν καθυστερήσεις στην ανταπόκριση σε αιτήματα που συνιστούν άσκηση δικαιωμάτων από τα υποκείμενα, εν προκειμένω ιδίως από απασχολούμενους, ότι αφενός από καμία διάταξη του ΓΚΠΔ και της εθνικής νομοθεσίας δεν προβλέπεται η πρόσκαιρη αναστολή των σχετικών προθεσμιών και υποχρεώσεων ικανοποίησης των δικαιωμάτων, αφετέρου, ότι συνιστά υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας να τεκμηριώνει εσωτερικά τους λόγους καθυστέρησης ή μη ικανοποίησης των ασκηθέντων δικαιωμάτων, συνυπολογίζοντας τόσο την αρχή του δικαίου «ουδείς υποχρεούται στα αδύνατα», όσο και το αντικείμενο και τις συνθήκες άσκησης της δραστηριότητας του υπευθύνου επεξεργασίας που τυχόν επιβαρύνεται από την έκτακτη συνθήκη (όπως π.χ. νοσοκομεία στην περίπτωση της πανδημίας). Σε κάθε περίπτωση, τυχόν επίκληση λόγων σχετικών καθυστερήσεων τόσο έναντι των υποκειμένων των δεδομένων, όσο και έναντι της Αρχής κατά την άσκηση των ελεγκτικών της αρμοδιοτήτων θα πρέπει να είναι ιδιαίτερος τεκμηριωμένη και μη προσχηματική δοθέντος ότι τα απαιτούμενα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα θα πρέπει να έχουν ήδη ληφθεί και να εφαρμόζονται προ της έναρξης της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

4. Κατά την παροχή εργασίας εξ αποστάσεως, ο υπεύθυνος επεξεργασίας, δικαιούται, εφόσον συντρέχουν κατ' αρχήν οι προϋποθέσεις που απορρέουν από τις διατάξεις των άρθρων 5 περ. δ' εδ. β', 15 περ. γ', δ' ν. 4807/2021 και 67 παρ. 8 ν. 4808/2021, να ελέγξει εάν πράγματι ο απασχολούμενος παρέχει την συμφωνηθείσα εργασία ως προς την τήρηση χρόνου απασχόλησης (ωραρίου) και της πλήρωσης των όρων αυτής.

Επιπλέον, θα πρέπει ο υπεύθυνος επεξεργασίας να συμμορφώνεται προς τις αρχές που διέπουν τη νομιμότητα της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά το άρθρο 5 παρ. 1 του ΓΚΠΔ. Στο πλαίσιο αυτό, θα ήταν καταρχήν θεμιτό να ζητείται εκ μέρους του υπευθύνου επεξεργασίας πρόσθετη επιβεβαίωση (αυθεντικοποίηση) από τον χρήστη ΤΠΕ (Η/Υ, λογισμικών επικοινωνίας –

ηλεκτρονικής αλληλογραφίας) – απασχολούμενο ότι αυτός πράγματι παρέχει τη συμφωνηθείσα εργασία και να τηρεί τη σχετική πληροφορία.

5. Ως προς το ειδικότερο ζήτημα της τυχόν συνεχούς επιτήρησης του εργαζόμενου με την υποχρέωση λειτουργίας της κάμερας του Η/Υ και τη χρήση λογισμικού Τ.Ν. (π.χ. αναγνώρισης προσώπου και κινήσεως) ή την κοινή χρήση της οθόνης ή την εγκατάσταση και λειτουργία λογισμικού καταγραφής πληκτρολόγησης τύπου Keylogger ή ακόμη και την υποχρέωση του εργαζομένου να εκτελεί πολύ τακτικές ενέργειες για να αποδείξει την παρουσία του πίσω από την οθόνη του, η Αρχή έχει κρίνει με σειρά αποφάσεων της (βλ. ΑΠΔ 34/2018, 26/2019 και 43/2019), περιλαμβανόμενης της προαναφερόμενης υπ' αρ. 5/2020 ΑΠΔΠΧ ότι *«μια συστηματική, διαρκής και γενικευμένη συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που οδηγεί στην κατάρτιση και συνεχή ανανέωση προφίλ δύσκολα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας»*.

Πέραν των απαγορεύσεων που τίθενται με τους νόμους 4807/2021 (ιδίως άρθρο 6 παρ. 6) και 4808/2021 (ιδίως άρθρο 67 παρ. 8 δεύτερο εδάφιο) αναφορικά με την χρήση κάμερας (web cam), για τον έλεγχο της απόδοσης του εργαζομένου ο υπεύθυνος επεξεργασίας στο πλαίσιο της από μέρους του υποχρέωσης λογοδοσίας θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη και να συνεκτιμά ερμηνευτικά τη διάταξη του άρθρου 27 παρ. 7 ν. 4624/2019 (με τον οποίο ελήφθησαν μέτρα εφαρμογής του ΓΚΠΔ,) στην οποία ορίζεται ότι *«η επεξεργασία δεδομένων μέσω κλειστού κυκλώματος οπτικής καταγραφής εντός των χώρων εργασίας, είτε είναι δημοσίως προσβάσιμοι είτε μη, επιτρέπεται μόνο εάν είναι απαραίτητη για την προστασία προσώπων και αγαθών. Τα δεδομένα που συλλέγονται μέσω κλειστού κυκλώματος οπτικής καταγραφής δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιηθούν ως κριτήριο για την αξιολόγηση της αποδοτικότητας των εργαζομένων»*.

Επιπλέον, η νομιμότητα λήψης κάθε τέτοιου σχετικού μέτρου που συνιστά επεξεργασία προσωπικών δεδομένων προϋποθέτει την προηγούμενη ενημέρωση του υποκειμένου των δεδομένων, με βάση τόσο τις διατάξεις του ΓΚΠΔ, όσο και με

τυχόν ειδικότερες διατάξεις (π.χ. βλ. άρθρο 6 παρ. 2 ν. 4807/2021 και άρθρο 67 παρ. 9 ν. 4808/2021).

Τέλος, η Αρχή, κατ' εφαρμογή της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τις Γνώμες της Ομάδας Εργασίας του άρθρου 29 Οδηγίας 95/46/ΕΚ (νυν Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων) με πρόσφατες αποφάσεις της (βλ. ιδίως τις ΑΠΔ 34/2018, 43/2019 και 44/2019) προδιέγραψε τις προϋποθέσεις, τους όρους και τις διαδικασίες υπό τις οποίες ο εργοδότης μπορεί να έχει πρόσβαση στα προσωπικά δεδομένα που επεξεργάζονται οι εργαζόμενοι στο πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών, διακομιστών κ.λπ. αλλά και τις προβλέψεις και τυχόν περιορισμούς των εργαζομένων στον τρόπο χρήσης της υποδομής υπολογιστών και επικοινωνιών του φορέα (σχ. βλ. πλέον και άρθρα 6 παρ. 4 και 5 στοιχ. δ' και 12 παρ. 3 ν. 4807/2021 και άρθρο 67 παρ. 5 περ. δ' ν. 4808/2021)

Δεν πρέπει πάντως να παραβλέπεται ότι στο πλαίσιο του διευθυντικού του δικαιώματος ο εργοδότης έχει την εξουσία να λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα που σχετίζονται με την παροχή της εργασίας για την εύρυθμη οργάνωση της επιχείρησης που συνεπάγεται την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων αλλά και να ασκεί τον αναγκαίο και πρόσφορο έλεγχο επί της παρεχόμενης εργασίας, της εκπλήρωσης των συμβατικών υποχρεώσεων, περιλαμβανομένης της υποχρέωσης πίστης του εργαζομένου καθώς και επί των υποχρεώσεων παροχής των αναγκαίων πληροφοριών, μεταξύ άλλων, στο πλαίσιο ελέγχου της προστασίας των οικονομικών πόρων και υποδομών της επιχείρησης.

Τα μέτρα τα οποία θα υιοθετεί ο εργοδότης προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση θα πρέπει να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα των εργαζομένων, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας: για παράδειγμα, δεν δικαιολογείται η παρακολούθηση, μέσω κατάλληλου λογισμικού (π.χ. TLS appliance) κάθε εξερχόμενης από την

επιχείρηση διαδικτυακής κίνησης εν όψει των ανωτέρω σκοπών, όταν αυτοί μπορούν να επιτευχθούν με ηπιότερα προληπτικά μέσα³.

Εξάλλου και από τις διατάξεις των άρθρων 5 περ. γ', 6 παρ. 4, 12 παρ. 3, 15 περ. γ-ε ν. 4807/2021 που ρυθμίζει τα θέματα τηλεργασίας στο δημόσιο τομέα, σε συνδυασμό προς το περιεχόμενο της εξουσιοδότησης που παρέχεται με το άρθρο 19 του ίδιου νόμου για την έκδοση Προεδρικού Διατάγματος, προκύπτει ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει, τηρώντας την ειδική νομοθεσία που διέπει την υπαλληλική ή εργασιακή σχέση και την τηλεργασία, να λάβει τα κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα συμμόρφωσης προς τις απαιτήσεις προστασίας των προσωπικών δεδομένων του τηλεργαζόμενου.

6. Σύμφωνα με τις κατά το άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. α' και β' του ΓΚΠΔ αρχές της νομιμότητας και του περιορισμού του σκοπού, ο απασχολούμενος εξ αποστάσεως έχει το δικαίωμα μετά το πέρας του χρόνου κατά τον οποίο έχει υποχρέωση παροχής εργασίας (συμπεριλαμβανομένων των περιόδων που βρίσκονται σε οποιασδήποτε μορφής άδεια), λαμβάνοντας υπόψη και τις διατάξεις των άρθρων 18 του νόμου 4807/2021 και 67 παρ. 10 του νόμου 4808/2021 για τους απασχολούμενους του δημοσίου τομέα και του ιδιωτικού τομέα, αντίστοιχα, να αποσυνδέεται, χωρίς σε βάρος του επιπτώσεις, από τα ψηφιακά μέσα (λογισμικά, ψηφιακή πλατφόρμα, κοινωνικά δίκτυα, ασύρματες συνδέσεις, ηλεκτρονικά μηνύματα, internet/intranet) που χρησιμοποιούνται για την οργάνωση της απασχόλησης. Το δικαίωμα στην ψηφιακή αποσύνδεση μετά το πέρας του χρόνου εργασίας αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα των εργαζομένων, ζωτικής σημασίας και άμεσα συνδεδεμένο τόσο με το θεμελιώδες δικαίωμα της προστασίας της ιδιωτικότητας, των προσωπικών δεδομένων, του δικαιώματος στον ιδιωτικό βίο και του σεβασμού στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή (άρθρα 9 παρ. 1 δεύτερο εδάφιο και 9Α του Συντάγματος και 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου), όσο και με την ισορροπία

³ Βλ. επίσης τη Γνώμη 2/2017 της Ομάδας Εργασίας του Άρθρου 29.

επαγγελματικής και προσωπικής ζωής, την προστασία της σωματικής, ψυχικής υγείας και ευημερίας των εργαζομένων⁴.

7. Αναφορικά με την ασφάλεια της επεξεργασίας κατά τα άρθρα 24 και 32 ΓΚΠΔ, και συγκεκριμένα την τήρηση της αρχής της ακεραιότητας και εμπιστευτικότητας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. στ' ΓΚΠΔ, δηλ. την προστασία τους από μη εξουσιοδοτημένη ή παράνομη επεξεργασία σ' αυτά και στον εξοπλισμό που χρησιμοποιείται για την επεξεργασία τους υπογραμμίζεται αφενός η διαρκής υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας για τη λήψη τεχνικών μέτρων ασφάλειας και τη σχετική ενημέρωση των απασχολούμενων, με αξιοποίηση των υπηρεσιών του ΥΠΔ της επιχείρησης ή του οργανισμού (άρθρο 39 παρ. 1 στοιχ. α' ΓΚΠΔ) και αφετέρου η υποχρέωση τήρησης απορρήτου- εχεμύθειας –πίστης από τους απασχολούμενους, κατ' εφαρμογή των σχετικών διατάξεων, μεταξύ των οποίων ενδεικτικά αναφέρονται τα άρθρα 26 του ν. 3528/2007 και 1 του ν. 146/1914, κατά τρόπο που να διασφαλίζεται ότι τρίτοι προς τη σχέση απασχόλησης (π.χ. μέλη οικογένειας) δεν αποκτούν πρόσβαση στα αρχεία του οργανισμού ή της επιχείρησης. Επισημαίνεται ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας ευθύνεται για την ασφαλή επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο της λειτουργίας της επιχείρησης που λαμβάνει χώρα μέσω των συστημάτων υλικού και λογισμικού της εταιρίας, δικτύων VPN κ.λπ. των οποίων κάνουν χρήση οι εργαζόμενοι, συμπεριλαμβανομένων των αποθηκευμένων σε τερματικές συσκευές, διακομιστές κ.λπ., είτε ανήκουν στην επιχείρηση, είτε στους ίδιους τους υπαλλήλους.

Στο ίδιο πλαίσιο, πρέπει περαιτέρω να αποφεύγεται η προώθηση μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, τόσο από την επιχείρηση ή τον οργανισμό όσο και από

⁴ Αν και υπό το καθεστώς τηλεργασίας, η ακριβής μέτρηση και τήρηση του χρόνου εργασίας καθίσταται δυσχερής, ωστόσο εξακολουθεί να υφίσταται η υποχρέωση του εργοδότη να εφαρμόζει αξιόπιστο και αντικειμενικό σύστημα μέτρησης του ημερήσιου χρόνου εργασίας κάθε εργαζομένου που παρέχει την εργασία του εκτός των εγκαταστάσεων του εργοδότη [Βλ. και την απόφαση *Federación de Servicios de Comisiones Obreras (CCOO) v Deutsche Bank SAE* C-55/18 της 14^{ης} Μαΐου του 2019 του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σχετικά με την ερμηνεία, μεταξύ άλλων των άρθρων 3, 5, 6, 16 και 22 της οδηγίας 2003/88 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ 2003, L 299, σ. 9), σύμφωνα με την οποία τα Κράτη – Μέλη πρέπει να επιβάλουν στους εργοδότες την υποχρέωση να εφαρμόζουν σύστημα μέτρησης του ημερήσιου χρόνου εργασίας κάθε εργαζομένου].

τον εξ αποστάσεως απασχολούμενο στην προσωπική ηλεκτρονική διεύθυνση του τελευταίου, ιδίως όταν δεν πραγματοποιείται κρυπτογράφηση του περιεχόμενου του μηνύματος. Τέλος, η εκτύπωση υπηρεσιακών/εταιρικών εγγράφων στην οικία του απασχολούμενου ή σε τόπο/χώρο άλλο πέραν του χώρου εργασίας πρέπει να πραγματοποιείται κατά τρόπο που να διασφαλίζεται ότι δεδομένα προσωπικά χαρακτήρα δεν μπορούν να διαρρεύσουν σε τρίτα μη δικαιούμενα πρόσωπα.

8. Αναφορικά με την ασφάλεια της επεξεργασίας, και συγκεκριμένα τη διαθεσιμότητα των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η οποία συχνά απειλείται από επιθέσεις τύπου ransomware⁵, ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να λάβει τα κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα, όπως η χρήση κατάλληλων εργαλείων εντοπισμού κακόβουλου λογισμικού, η επαρκής διαχείριση ενημερώσεων λογισμικού στις συσκευές μέσω των οποίων πραγματοποιείται η τηλεργασία, καθώς και η κατάλληλη διαδικασία λήψης αντιγράφων ασφαλείας. Οφείλει επίσης να παρέχει τα μέσα για να εξακριβωθεί εάν τα μηνύματα που λαμβάνονται μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή με άλλα μέσα επικοινωνίας είναι αυθεντικά και αξιόπιστα. Οι εργαζόμενοι θα πρέπει να εκπαιδευτούν ώστε να αναγνωρίζουν απόπειρες τέτοιων επιθέσεων (π.χ. αναγνώριση των «ύποπτων» μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου), τότε έχει πραγματοποιηθεί μια τέτοια επίθεση και να γνωρίζουν την υποχρέωσή τους να το αναφέρουν αμέσως στον υπεύθυνο ασφαλείας ή και στον υπεύθυνο προστασίας δεδομένων, βάσει μίας σαφώς καταγεγραμμένης διαδικασίας διαχείρισης περιστατικών παραβίασης δεδομένων.

9. Κατά την πραγματοποίηση τηλεδιασκέψεων, λαμβάνοντας υπόψη τους σχετικές απαγορεύσεις και τους περιορισμούς που προβλέπονται από τη νομοθεσία, όπως η διάταξη του άρθρου 6 παρ. 6 ν. 4807/2021 για την παροχή τηλεργασίας στο δημόσιο τομέα, ο απασχολούμενος εξ αποστάσεως τόσο δημόσιο, όσο και στον ιδιωτικό τομέα, δικαιούται, κατ' εφαρμογή της αρχής της ελαχιστοποίησης των δεδομένων, να ενεργοποιεί τη δυνατότητα της χρησιμοποιούμενης πλατφόρμας, για

⁵ Είδος κακόβουλου λογισμικού που απειλεί να δημοσιοποιήσει τα προσωπικά δεδομένα του θύματος ή να διακόψει την πρόσβασή του θύματος σε αυτά, μέχρι να δοθούν λύτρα από το θύμα.

συμμετοχή του σ' αυτή μόνο μέσω μικροφώνου, και όχι συνεχώς κατά τη διάρκεια πραγματοποίησής της μέσω κάμερας, ιδίως όταν συντρέχουν λόγοι που το επιβάλλουν (π.χ. προστασία της ανηλικότητας). Επιπλέον, ο απασχολούμενος εξ αποστάσεως συστήνεται να επιλέγει δυνατότητες της χρησιμοποιούμενης πλατφόρμας που επιτρέπουν την απόκρυψη φόντου (background) με θόλωση ή με προσθήκη εικόνας (virtual background) προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος αποκάλυψης προσωπικών πληροφοριών που μπορεί να προκύψουν από την θέαση.

10. Αναφορικά με την καταγραφή των τηλεδιασκέψεων που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο των υποχρεώσεων του εργαζομένου όπως προκύπτουν από τη σύμβαση τηλεργασίας ή τον νόμο, ο υπεύθυνος επεξεργασίας (εργοδότης) οφείλει, λαμβάνοντας υπόψη και τις σχετικές προβλέψεις της οικείας νομοθεσίας (βλ ιδίως άρθρο 6 παρ. 6 του ν. 4807/2021) να μην προβαίνει σε αυτήν, κατ' εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας και της ελαχιστοποίησης. Σε κάθε περίπτωση, για την πραγματοποίηση αυτού του είδους επεξεργασίας, ο υπεύθυνος επεξεργασίας, πριν από την επεξεργασία, λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και όπου απαιτείται, διενεργεί μελέτη αντικτύπου. Σε περίπτωση καταγραφής τηλεδιάσκεψης με τρίτο πρόσωπο/μέρος (πέραν του απασχολούμενου) που πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια νόμιμης επαγγελματικής πρακτικής με σκοπό την παροχή αποδεικτικών στοιχείων εμπορικής συναλλαγής ή άλλης επικοινωνίας επαγγελματικού χαρακτήρα, εφαρμόζεται αναλόγως το άρθρο 4 παράγραφος 3 του ν. 3471/2006, δηλαδή απαιτείται η, μετά από προηγούμενη ενημέρωση για τους σκοπούς της καταγραφής, προηγούμενη συγκατάθεση των μερών της επικοινωνίας.

11. Όσον αφορά τη χρήση προσωπικών συσκευών (B.Y.O.D.) των εξ αποστάσεως απασχολούμενων και για την πρόσβαση στο δίκτυο ο εργοδότης παραμένει υπεύθυνος για την ασφάλεια των προσωπικών δεδομένων που υφίστανται επεξεργασία από την επιχείρηση ή τον οργανισμό, ακόμη και όταν αποθηκεύονται σε τερματικούς σταθμούς στους οποίους δεν έχει φυσικό έλεγχο ή ιδιοκτησία, αλλά για τους οποίους έχει εξουσιοδοτήσει την πραγματοποίηση ρυθμίσεων ώστε να έχουν

πρόσβαση σε δεδομένα οι εργαζόμενοι (σχ. βλ. άρθρα 6 παρ. 1, 3, 5, 7 και 9 ν. 4807/2021).

Η χρήση εξοπλισμού B.Y.O.D. πρέπει να αποφασίζεται αφενός σύμφωνα με τα οριζόμενα στην ειδική νομοθεσία (βλ. π.χ. άρθρα 12 παρ. 1 και 15 περ. γ' ν. 4807/2021), αφετέρου, αφού σταθμιστούν τα συμφέροντα και τα μειονεκτήματα που παρουσιάζονται από αυτήν τη χρήση, η οποία θολώνει τη γραμμή μεταξύ προσωπικής και επαγγελματικής ζωής. Ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να προσδιορίσει τους κινδύνους, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της εκάστοτε περίπτωσης (εξοπλισμός, εφαρμογές, δεδομένα) και να τους εκτιμήσει ως προς τη σοβαρότητα και την πιθανότητα εμφάνισης περιστατικών παραβίασης προκειμένου να καθορίσει τα μέτρα που πρέπει να εφαρμοστούν και να ενταχθούν στην πολιτική ασφάλειας.

Ενδεικτικά μέτρα ασφάλειας θα μπορούσαν μεταξύ άλλων να αποτελέσουν: ο φυσικός ή λογικός διαχωρισμός των τμημάτων της προσωπικής συσκευής που προορίζεται για χρήση σε επαγγελματικό περιβάλλον (δημιουργία μιας "φουσαλίδας ασφαλείας"), ο έλεγχος της απομακρυσμένης πρόσβασης μέσω ισχυρού μηχανισμού ελέγχου ταυτότητας χρήστη (εάν είναι δυνατόν χρησιμοποιώντας ηλεκτρονικό πιστοποιητικό, έξυπνη κάρτα, αυθεντικοποίηση δύο παραγόντων κ.λπ.), ο ορισμός μέτρων κρυπτογράφησης για ροές πληροφοριών (VPN, TLS κ.λπ.), ο ορισμός διαδικασίας για αποκατάσταση σε περίπτωση βλάβης ή απώλειας της προσωπικής συσκευής (πληροφορίες για τον διαχειριστή του δικτύου, παροχή εναλλακτικού επαγγελματικού εξοπλισμού, απομακρυσμένη διαγραφή επαγγελματικών δεδομένων που είναι αποθηκευμένα στο προσωπικό τερματικό), η απαίτηση τήρησης βασικών μέτρων ασφαλείας, όπως το κλείδωμα του τερματικού με κωδικό πρόσβασης σύμφωνα με τις βέλτιστες πρακτικές και τη χρήση ενός ενημερωμένου αντιϊκού προγράμματος, η ευαισθητοποίηση των χρηστών σχετικά με τους κινδύνους, προηγούμενη έγκριση του διαχειριστή του δικτύου ή/και του εργοδότη για τη χρήση προσωπικού εξοπλισμού, η ενημέρωση για τις ευθύνες όλων και η αναφορά των προφυλάξεων που πρέπει να λαμβάνονται σε έναν δεσμευτικό χάρτη.

12. Σε περίπτωση που κατά την παροχή τηλεργασίας ή κατά την πραγματοποίηση τηλεδιασκέψεων λαμβάνει χώρα διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε τρίτες χώρες, ο υπεύθυνος επεξεργασίας επιλέγει και χρησιμοποιεί εργαλεία και πλατφόρμες που συμμορφώνονται με τις ρυθμίσεις του Κεφαλαίου V του ΓΚΠΔ για τις διαβιβάσεις δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προς τρίτες χώρες ή, μετά την κατάργηση με την απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης Schrems II της Ασπίδας Προστασίας ΕΕ-ΗΠΑ για τις διατλαντικές διαβιβάσεις δεδομένων («Privacy Shield»), χρησιμοποιεί για τη διαβίβαση τυποποιημένες συμβατικές ρήτρες (Standard Contractual Clauses) που έχουν εγκριθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και παραμένουν σε ισχύ⁶.

⁶ Προσφάτως εκδόθηκαν, μετά από δεκαετή αναμονή, η ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ (ΕΕ) 2021/914 ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ της 4^{ης} Ιουνίου 2021 σχετικά με τις τυποποιημένες συμβατικές ρήτρες για τη διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προς τρίτες χώρες σύμφωνα με τον κανονισμό (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και η ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ (ΕΕ) 2021/915 ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ της 4^{ης} Ιουνίου 2021 για τις τυποποιημένες συμβατικές ρήτρες μεταξύ υπευθύνων επεξεργασίας και εκτελούντων την επεξεργασία βάσει του άρθρου 28 παράγραφος 7 του κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και του άρθρου 29 παράγραφος 7 του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1725 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου.

Με τις δύο προαναφερόμενες Εκτελεστικές Αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής καλύπτονται πλέον όλες οι περιπτώσεις διαβιβάσεων βάσει τυποποιημένων συμβατικών ρητρών από χώρες του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου προς τρίτες χώρες, ήτοι οι διαβιβάσεις μεταξύ α) Υπευθύνων Επεξεργασίας (Controller to Controller), β) Υπευθύνου Επεξεργασίας και Εκτελούντος την Επεξεργασία (Controller to Processor) γ) Εκτελούντων την Επεξεργασία (Processor to Processor) και δ) Εκτελούντος την Επεξεργασία και Υπευθύνου Επεξεργασίας (Processor to Controller). Οι νέες τυποποιημένες συμβατικές ρήτρες είναι απόλυτα προσαρμοσμένες προς το ΓΚΠΔ καθώς και προς το σκεπτικό της Απόφασης ΔΕΕ Schrems II (C-311/2018).

Εκτός από τις περιπτώσεις όπου οι διαβιβάσεις προσωπικών δεδομένων προς τρίτες χώρες γίνονται βάσει του άρθρου 46 ΓΚΠΔ, δηλαδή βάσει κατάλληλων εγγυήσεων όπως οι προαναφερόμενες τυποποιημένες συμβατικές ρήτρες, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει ήδη, βάσει του άρθρου 45 του ΓΚΠΔ, αναγνωρίσει ότι οι κάτωθι χώρες παρέχουν επαρκές επίπεδο προστασίας προσωπικών δεδομένων («απόφαση επάρκειας»): Ανδόρρα, Αργεντινή, Καναδάς (μόνο για εμπορικούς οργανισμούς), Νήσοι Φερόες, Νήσος Γκέρνσεϊ, Ισραήλ, Νήσος του Μαν, Ιαπωνία, Νήσος της Υερσέης, Νέα Ζηλανδία, Ελβετία, Ουρουγουάη. Διεξάγονται διαπραγματεύσεις με το Ηνωμένο Βασίλειο για την υιοθέτηση απόφασης επάρκειας αναφορικά με τον ΓΚΠΔ και για την Οδηγία 2016/680 (Προστασία προσωπικών δεδομένων κατά την επεξεργασία τους από αστυνομικές και δικαστικές αρχές) καθώς και διαπραγματεύσεις με τη Νότια Κορέα για το ΓΚΠΔ. Επιπροσθέτως λαμβάνουν χώρα διαπραγματεύσεις μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και ΗΠΑ επί σκοπώ μιας νέας συμφωνίας «Ασπίδας Προστασίας της ιδιωτικής ζωής ΕΕ-ΗΠΑ» (Privacy Shield) προς αποφυγή μελλοντικής απόφασης Schrems III.

13. Σε κάθε περίπτωση υπογραμμίζεται ότι η υποχρέωση συμμόρφωσης και λογοδοσίας του υπευθύνου επεξεργασίας, οργανισμού ή επιχείρησης, προς το θεσμικό πλαίσιο προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι μια συνεχής/διαρκής διαδικασία η οποία ξεκινά ήδη προ της συλλογής των δεδομένων με τον σχεδιασμό των διαδικασιών και τελειώνει μόνο με την οριστική διαγραφή των δεδομένων.

Ειδικότερα, ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να προσαρμόζεται και να συμμορφώνεται διαρκώς στις νέες συνθήκες που δημιουργούνται κατά την παροχή τηλεργασίας, ήτοι:

- Να επικαιροποιεί το αρχείο καταγραφής του άρθρου 30 ΓΚΠΔ.
- Να επικαιροποιεί – τροποποιεί τις συμβάσεις επεξεργασίας δεδομένων με εκτελούντες την επεξεργασία κατ' αρ. 28 ΓΚΠΔ.
- Να επικαιροποιεί τις πολιτικές και διαδικασίες για την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, αλλά και να εξετάζει το ενδεχόμενο να καταρτίσει και εφαρμόσει πολιτική επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων για λόγους που συνδέονται με έκτακτες συνθήκες (π.χ. Covid19) και την αντιμετώπιση σχετικών περιστατικών
- Να διαθέτει πολιτική και διαδικασίες για την τηλεργασία
- Να διαθέτει πολιτική και διαδικασίες για την χρήση ιδιωτικού εξοπλισμού σε επαγγελματικό πλαίσιο (B.Y.O.D.)
- Να διενεργεί όπου απαιτείται εκτίμηση αντικτύπου
- Να συμβουλευέται τους ΥΠΔ
- Να εκπαιδεύει το προσωπικό σχετικά με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά την παροχή τηλεργασίας
- Σε περίπτωση τυχόν επεξεργασίας των εν λόγω δεδομένων των εργαζομένων από τον εργοδότη εκτός της Ε.Ε. (περιλαμβανομένου και του Η.Β. σύντομα) θα πρέπει πλέον να λαμβάνεται υπόψη η απόφαση του ΔΕΕ Schrems II.

14. Με τις περιλαμβανόμενες στους νόμους 4807/2021 και 4808/2021 διατάξεις αποτυπώνεται η αρχή της λογοδοσίας και επιπλέον προβλέπεται η έκδοση προεδρικών διαταγμάτων (βλ. άρθρο 19 ν. 4807/21 και άρθρο 67 παρ. 12 ν. 4808/21)

για την εξειδίκευση των κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων για τη συμμόρφωση προς τις απαιτήσεις προστασίας προσωπικών δεδομένων των τηλεργαζόμενων.

Ως εκ τούτου και με δεδομένη την νομοθετική πρόβλεψη έκδοσης προηγούμενης Γνώμης της Αρχής επί των σχεδίων Π.Δ/των, η Αρχή επιφυλάσσεται να τοποθετηθεί αναλυτικότερα.

Ο Πρόεδρος

Η Γραμματέας

Κωνσταντίνος Μενουδάκος

Ειρήνη Παπαγεωργοπούλου